

בענין הודאת בעל דין

ר' אליאור בהר"ב

- פתיחה
 - שיטת מהר"י בן לב
 - שיטת הקצות
 - שיטת חידושי הר"ם
 - סיכום ביניים
- מעמד ההודאה
 - הודאה מחוץ לבי"ד
 - הודאה בלא עדים
- מעשה ההודאה
 - הודאה ללא כוונה
 - הודאה בשתיקה / פסיביות
- סיכום

פתיחה

מבואר במקורות רבים בגמרא שישנו דין "הודאת בעל דין", המחייב את בעל הדין לפי דבריו. בדין זה יש כמה חידושים. חידוש מצד זה שבדרך כלל אין לאדם נאמנות להעיד על עצמו, בין לטוב בין לרע; חידוש מצד הדין של "אין אדם משים עצמו רשע"; וחידוש מצד זה שדבריו מתקבלים למרות שהוא יחיד, בעוד שבעדות ישנו צורך בשני עדים ע"מ לחייב באופן גמור.

יש לעיין מה מקור דין זה. ברש"י (קידושין סה: ד"ה הודאת) כתב¹ שלמדנו זאת מדין שבועת מודה במקצת, שממנו נראה שהודאתו של אדם מחייבת אותו, ועל גבי זה אף מתחייב שבועה על השאר.

לפי זה יש לעיין האם דין הודאה תלוי בגדרי החיוב של מודה במקצת. כלומר, האם רק הודאה כזו ששייכת לסוגיית מודה במקצת יכולה להיחשב הודאת בע"ד או שלמדנו דין כללי יותר, שדבריו של אדם מחייבים אותו. לכאורה פשוט שהודאת בע"ד שייכת גם בקרקעות, למרות שלא שייכת בהם שבועת מודה במקצת, מוכח אם כן שלמדנו דין כללי יותר, שהודאת בעל דין מחייבת את האדם.²

1. איני יודע אם יש מקורות נוספים לזה בראשונים.

2. לגבי מקרה הפוך, הודאה שמחייבת לענין מודה במקצת אך לא לענין הודאת בעל דין, עיין לקמן.

עוד צריך להבין מנין שהודאתו כמאה עדים³ (כלומר דבריו מתקבלים אף אם יש עדים נגדם), הרי גם אם נאמר שדבריו מתקבלים, לכאורה בכל מקום העדים הם הראיה החזקה ביותר.

באופן כללי ניתן לומר, שדין זה נלמד מסברא לאור הבנת המושג הודאת בעל דין, שמכח הגדרת הדין מתברר שיש לו תוקף יותר מעדות. ויבואר בע"ה לקמן לפי השיטות השונות.

בביאור מושג זה מצינו מספר הסברים באחרונים:

שיטת מהר"י בן לב

במהר"י בן לב (חלק א סימן יט) דן לגבי פסול הנוטל שכר להעיד, וכתב ששמע בגמרא, על פי דברי הר"ן (קידושין כג. בדפי הר"י ד"ה וכתב הרמב"ן) שפסולו דרבנן. והקשה על זה מדוע אינו נפסל מדאורייתא מדין נוגע, ואלו דבריו שם בתירוץ:

ומצד החקירה והעיון להלכה ולא למעשה חשבתי דלא ימנע מחדא מתרתי או שנאמר דנוגע בעדות דהוי פסול מדאורייתא לא מטעם דילמא מצד ההנאה שמגיע לו שקורי קא משקר אלא משום דהקרובים הם פסולים לעדות ולא מטעמא דדילמא משקרי להנאת הקרובים אלא משום גזרת הכתוב וכדאמרין אטו משה ואהרן מי לא מהימנא, וגם כן הם פסולים בין לזכות ובין לחייב, וכן הנוגע בעדות הוי פסול מדאורייתא מגזירת הכתוב דפסל הקרובים וקרוב אדם אצל עצמו ומשום הכי אין אדם משים עצמו רשע אלא בדבר שבממון הוא דנאמן, וכמו שאמרו הודאת בעל דין כמאה עדים דמיא, והיה נראה דכיון דהקרובים הם פסולים אף לחייב לקרובים דמהאי טעמא להוי האדם קרוב אצל עצמו אפילו לחייב את עצמו בממון, אלא דיראה לי לפי זה הדרך דמה דהוא חייב הוי מטעם מתנה.

ויש לעיין מה פשר ההתחייבות עליה דיבר.

המהריב"ל הוכיח את שיטתו מדברי ספר התרומות (שער מב חלק א אות ט) שכתב:

וכן מי שכתב לחברו בשטר אני מחייב עצמי לך במנה אף על פי שאין בו עדים, או האומר לחברו חייב אני לך מנה בשטר בפני שנים ולא אמר להם אתם עדי, הואיל והוא אמר בשטר חייב, וכדגרסינן בפרק הנושא (כתובות קא:): אתמר האומר חייב אני לך מנה ר' יוחנן אמר חייב, ואוקימנא לעולם דלא אמר אתם עדי והכא במאי עסקינן דאמר בשטר... **וההיא דהנושא לאו הודאה היא אלא חיוביה הוא דקא בעי לחיוביה נפשיה**, כדמבורר בהלכות הרב ז"ל, וכמוהו פסק הרב ר' משה שאע"פ שלא אמר להם אתם עדי והעדים יודעים שאין לו אצלו כלום חייב, שהרי גמר ושעבד נפשיה.

3. גמרא ב"מ ג:

יש להעיר, שמדברי בעה"ת עצמו נראה בפשטות שמודה לכך שהודאת בע"ד הוא מושג העומד בפני עצמו, והנידון שהוא מדבר עליו הוא פרשייה נפרדת. כך נראה מדבריו בכל שער מב חלק א שדן בהרחבה בכל דיני טענת השטאה, ולגבי הודאת בע"ד מדגיש בדבריו שזו פרשייה אחרת. וא"כ אם המהריב"ל עושה מדברי התרומות יסוד לכל הודאת בע"ד, יש כאן הרחבה שאיננה מפורשת בדברי התרומות, ואף נראה לכאורה מדבריו שהוא עצמו סבור שאין החיובים נובעים מאותו יסוד.

על כל פנים בפשטות נראה שהמהריב"ל הבין שיש כאן הקנאה, שבעצם הודאתו הוא נותן את החפץ לחבירו. אם נאמר כך, יש כאן חידוש גדול (שנלמד מגזירת הכתוב של מודה במקצת וכנ"ל), שזהו קנין ללא כל מעשה, ולכאורה לא עומד בכללי ההקנאה הרגילים, שבהם יש צורך במעשה קנין.⁴

עוד יש לעיין לפי שיטתו, האם שייכת הודאה גם בדברים שלא תועיל בהם הקנאה רגילה, כגון דבר שלא בא לעולם, שהרי גם אם נאמר שאין צורך במעשה הקנין עדיין יש צורך בתנאים הנוספים השייכים למעשה של העברת בעלות.

לכאוי בפשטות הגמרא שמדברת על דין מודה במקצת, לא מצאנו שיטתו חילוק בין מקרה שיש לנתבע ממון לבין מקרה שאין לו,⁵ שכיון שהודה שהוא חייב לו התחייב, ואין הדבר תלוי בכך שיש לו נכסים, למרות שלכאוי אין כאן אלא שעבוד הגוף, וקנין רגיל אינו מועיל בזה. ואם כן לכאוי גם דין הודאת בעל דין, שנלמד מדין מודה במקצת, וכמו שהובא לעיל, שייך גם בדבר שלא בא לעולם.

בנחל יצחק (סימן עה סע"ק ט ענף א) הביא את דברי הקצות (סימן קצד ס"ק א) שכתב שאודיתא לא שייכת בדבר שלא בא לעולם, וכתב לפי זה שהודאת בעל דין לא שייכת בדבר שלא בא לעולם. אם נאמר שאכן הודאת בעל דין היא הקנאה, לכאורה מסתבר לומר כן. גם מדברי היד רמ"ה (ב"ב קמז. או"צ) רואים שהדברים תלויים זה בזה, שכתב (לגבי דין אודיתא, הנידון בגמרא שם) **"ושמע מינה דהודאת שכיב מרע לאו מתנה היא, אלא הודאה גמורה היא... וכיון דהודאה היא ולא מתנה היא, הויה לה כהודאת בריא ולא מצי למהדר ביה.** והוא הדין נמי לענין מילי דלא מיקנו במתנה, כגון דבר שלא בא לעולם... אף על גב דלא מיקנו במתנה מיקנו בהודאה. **וכן הלכתא.**" אמנם לפי שיטת המהריב"ל לכאוי ישנו קושי בדין זה מפשט הדין של מודה במקצת, וכנ"ל.⁶

4. אמנם מציינו כעין זה בכמה מקומות, ואכמ"ל.

5. כאמור, יש כאן בעיקר קושיא על המהריב"ל ולא על בעה"ת, כי בדברי בעה"ת משמע שישנה גם הודאת בע"ד שמחייבת מטעם אחר.

6. יש להעיר שלשיטת הקצות אין כאן קושיא, כי הקצות מחלק בין הודאת בע"ד לאודיתא, וכשיטתו שתובא לקמן. כמו כן לא קשה על הרמ"ה, שסובר שהודאת בע"ד אינה הקנאה. כמו כן לא קשה על הנחל יצחק, כי לא מוכח מדבריו שמסביר כמהריב"ל. אמנם לפי שיטת המהריב"ל לכאוי יש כאן קושיא.

וא"כ נראה לומר, שגם לפי המהריב"ל יש כאן התחייבות, שפועלת באופן רחב יותר מאשר קנין רגיל, הגדרת מציאות ממונית חדשה, שנתנה לה התורה תוקף. וא"כ החידוש כאן הוא גדול אף יותר, שע"י פיו הוא מגדיר את המציאות מחדש, ויש לכך תוקף ממוני ממשי. וצ"ע בגדר זה.

עוד מבואר בדברי המהריב"ל, שע"י הודאת בע"ד ניתן לחייב אחרים, שהרי דבריו נסובים על עד נוגע שמחייב את בעל הדין שמעיד לרעתו. ויש לעיין מדוע ניתן לעשות כן, הרי אינו שליט על ממונו של חברו ולא שייך שיקנה את ממונו או יחייב אותו?⁷ והייתי סבור לבאר, שההתחייבות מקבלת את תוקפה ע"י בית הדין. אין כאן פעולה ממונית בין אדם לחברו כהתחייבות או שיעבוד, אלא שהוא מוסר לבי"ד מידע שכבעל דין הוא כפוף אליו, וביה"ד פועלים לפי דבריו (דוקא כשטוען לרעתו). לפי זה אפשר להבין מדוע אנו מתחשבים בצד הטוען ולא דוקא בשאלה כיצד מתיישמת בפועל ההשלכה הממונית, וגם הבע"ד שעומד בצד הנוגע מפסיד.

ולכאורה יש להקשות על כך מדין שותפים שהודה אחד מהם, שכתב השו"ע (סימן עז סעיף ה) שאין הודאתו מחייבת את חברו. הרב אמוץ תירץ שכוונת המהריב"ל לומר שביחס לנגיעה, להשלכה של העדות כלפיו, הוא פועל כהודאת בעל דין, אך לגבי שאר העדות הוא נחשב כעד כשר, כיון ש"ניטרל" את היותו נוגע. גם אם נאמר כך, לכאוי יש כאן חידוש, שכן לכאוי בגדר נגיעה ממונית ישנן גם זכויות שלא ניתן למכור, ואם כן גם לפי דרך זו נראה שיש כאן הרחבה מעבר לקנין רגיל, ואולי גם לפי דרך זו נאמר שהמתנה נעשית ע"י מסירת דבריו לבית דין.

לפי זה אולי אפשר לתרץ את קושית הקצות (סימן לד ס"ק ד), שהקשה מדין כל האומר לא לוית, שם לכאורה מבואר שמתחייב למרות שאינו עושה מעשה חיוב. ולפי מה שנתבאר לעיל אפשר לתרץ שאין צורך בהתחייבות ממונית, אלא הוא מוסר לבי"ד מידע שמשמש נגדו, ולכן אפשר להשתמש בו. א"כ למסקנה אפשר להציע שאין כאן הקנאה או התחייבות ממונית ישירה, אלא שחידשה תורה שיש לדבריו מעמד משפטי מחייב.⁸ ועוד צ"ע בהגדרה זו.

לפי שיטת המהריב"ל אפשר לבאר מה שהקשינו לעיל, מנלן שהודאת בע"ד חזקה יותר ממאה עדים. אם נאמר שזו התחייבות גמורה, וכפשטות דברי המהריב"ל, פשוט שזהו

7. לכאורה אפשר לתרץ שגדר נוגע הוא שהעד נהפך להיות חלק מהבע"ד, ואנו לא רואים אותם כשני אנשים שונים, וממילא בעצם הוא מחייב רק את עצמו. ולכאורה לא מסתבר כן.

8. ועוד יש לתרץ לפי זה את קושית הקצות ממה שכתבה הגמרא (ב"מ ג:): מה לפיו שכן מחייבו ממון, שהקשה הקצות שאם החיוב הוא בתורת הקנאה אין ללמוד משם לענינו. ולפי מה שנתבאר לעיל, שגם לפי המהריב"ל זהו חיוב משפטי (גם אם נאמר שזו לא נאמנות גמורה). ואגב אציין לאגרות הראי"ה (חלק א עמוד קכה) שלמד מגמרא זו גופא דלא כקצות.

מעשה עומד בפני עצמו. אמנם גם אם נאמר שזו מסירת דבריו לבי"ד, נראה שזוהי מציאות העומדת בפני עצמה, וממילא לא כפופה לראיות חיצוניות, וכמו שנתבאר.

שיטת הקצות

בקצות (סימן לד ס"ק ד) הקשה על המהרי"י בן לב ממספר מקורות. הוא עצמו ביאר בטעם הדין, שגזירת הכתוב היא שהאדם נאמן על עצמו יותר ממאה עדים.⁹ לפי זה לכאורה במקום שברור שמשקר, כגון בא הרוג ברגליו, מתבטלת הודאתו. ועיין עוד בקצות שכתב שזו הסיבה גם לדין שויה אנפשיה, ולפי זה יש לעיין מדוע אינו נאמן גם לחייב עצמו מלקות.

עוד יש לעיין מנלן שהודאתו נאמנת יותר ממאה עדים, לכאורה אין ללמוד כן מהפסוק, שבו לא מדובר על זה? ובקצות עצמו הקשה כן¹⁰ ונשאר בצ"ע. ואולי אפשר לתרץ שגם לפי הקצות צריך לומר שדבריו פועלים במסלול אחר מאשר עדות רגילה. ההודאה היא דבר שקודם לדיון וחיצוני לו, וכופים אותו לשלם כיון שאין ויכוח על ממון זה. לפי זה אפשר לבאר שלגבי מלקות, שעצם חיובם נוצר ע"י בי"ד, אין לנו יכולת להשתמש בדבריו. עם זאת יש להעיר שלא משמע כן מלשון הקצות, וכמו שנכתב לעיל שהקשה קושיא זו ולא תירץ כדברינו, ועיין בזה לקמן.

כיוון נוסף שניתן לומר, שיש לו נאמנות גדולה יותר מכוח היותו בעל המעשה, וא"כ ידיעתו גדולה יותר מידיעת עדים שהם חיצוניים למעשה.

שיטת חידושי הרי"ם

בחידושי הרי"ם (גיטין סד:) כתב שכמו שאדם שליט על ממונו להתחייב או למחול, הוא רשאי להחליט כיצד ידונו את ממונו, איזה בי"ד, אלו עדים ואלו הנחות יסוד יהיו לדיון.¹¹ לפי שיטה זו לכאורה נראה להגדיר שלא נכון לומר שהבעל דין רק מציג את המקרה לפני בי"ד ובי"ד פוסקים, אלא שבי"ד מבררים מתוך הכלים שבעלי הדין נותנים להם.

ניתן היה לבאר פירוש זה בדומה למה שביארנו בדברי המהריב"ל, אך מדברי המהריב"ל נראה שיש כאן הקנאה או התחייבות כלשהי, ואילו לפי חידושי הרי"ם זוהי הגדרה בדרך עשיית הדין. לפי חידושי הרי"ם נראה פשוט שאם הבעל דין יאמר לבי"ד אני מתחייב לחברי בפניכם, אין לזה משמעות, כי זה לא חלק מהדיון, בעוד שלפי המהריב"ל בכה"ג הוא יתחייב, כמבואר בדברי התרומות שהוא מביא כמקור.

9. וכתב שכן משמע מדברי רש"י שכתב: (קידושין סה: ד"ה הודאת) "דכתיב אשר יאמר כי הוא זה הרי **שסמך על מקצת הודאתו**".

10. אם הבנתי נכון אולי הוא מקשה את זה על המהרי"ט, צ"ע עיי"ש.

11. כמדומני שלפי יסוד זה יש להסביר כמה הלכות, כגון ההלכה לדון רק לפי תביעת התובע (שו"ע חו"מ סימן יז סעיף יב), ואולי גם את דין צריך לברר דבריו (שו"ע חו"מ סי' ע סעיף ב). ואכמ"ל.

סיכום ביניים¹²

- לפי המהריב"ל הודאת בע"ד היא התחייבות. יש לעיין האם זה מעשה שעומד בפ"ע (כדמשמע מפשטות דבריו) או דרך ב"ד, והאם זה סוג של הקנאה או גדר ממוני עצמאי של התחייבות.
 - לפי הקצות יש כאן נאמנות. יש לעיין האם יש כאן ראייה גמורה וחזקה, וכמשמעות דבריו, או אולי נאמנות מכוח זה שאין ויכוח, זה חוץ לדיון.
 - לפי חידושי הרי"ם בהודאת בע"ד הוא מגדיר את גבולות הדיון בבית הדין.
- ברצוני לבחון ע"פ דרכים אלו מספר השלכות מעשיות לענין מעשה ההודאה הנדרש בכדי ליצור הודאת בע"ד.
- ניתן לחלק את המקרים הנידונים לשני נושאים מרכזיים, מעמד ההודאה ומעשה ההודאה:

מעמד ההודאה

הודאה מחוץ לבי"ד

לפי האפשרויות הנ"ל יש לעיין האם ניתן להתחייב מחוץ לבי"ד.

- לפי המהריב"ל, אם נאמר שזו התחייבות או הקנאה בעלמא, לכאורה לא צריך ב"ד. אם נאמר שזו מסירת דבריו לבי"ד, נראה פשוט שהמעשה יתיחס לבי"ד.¹³ אמנם אפשר לומר שאין צורך להודות בפניהם ממש, ומספיקה לנו העובדה שאמר בפני עדים, שזו מציאות שעתידה להאמר ולהמסר לבי"ד.
- לפי הקצות, אפשר לומר שהאמירה של האדם ונאמנותו אינן זקוקות באופן מהותי לבי"ד, ואין תנאי מהותי של עמידה בפני ב"ד או התייחסות אליו. אמנם יתכן שהאדם יטען שדבריו אינם מהווים ראייה, מסיבה של חוסר רצינות, אך דין זה שייך לטענת משטה הייתי או אדם עשוי להשביע את בניו (עי' סנהדרין כט), ובפשטות אלו טענות שלענייננו אינן מעלות או מורידות, ועיין עוד לקמן.
- לפי חידושי הרי"ם, לכאורה מסתבר שצריך לעשות כן במסגרת רלוונטית, שבה האדם מגדיר כיצד לדון את כספו, וממילא צריך יחס לבי"ד. ולכאורה מסתבר לומר שהדבר צריך להעשות בפני ב"ד, בתור חלק מהדין. אמנם גם בזה אפשר לבאר בדומה למה שני"ל בדעת המהריב"ל.

12. יודעני שיש אריכות דברים ומקורות בהגדרות אלו, אך זה מה שהעליתי כעת. ועוד יבורר לקמן.
 13. יתכן אף לומר, שכל עוד דבריו לא הגיעו לבי"ד באופן אמיתי לא נוצר כאן חיוב כלל, ולא רק שאין דרך להוציא ממנו.

בתרומת הכרי (סימן א ד"ה ואת¹⁴) כתב בפשטות כקצות, שהודאת בע"ד מתקבלת מכוח נאמנות. ולפי זה הקשה:

כי הודאה בבית דין היא מילתא דנאמנות, שהתורה האמינה לבע"ד לגבי דידיה יותר ממאה עדים, וכדפירש"י בהאומר (קידושין סה: ד"ה הודאת), דהודאת בע"ד ילפינן לה מכי הוא זה... ומודה במקצת בב"ד הוא,¹⁵ אבל הודאה בפני עדים לאו מילתא דנאמנות הוא, שהרי לא מצינו למילף לה ממודה במקצת, דמודה במקצת בב"ד הוא.

מבואר מדבריו שלפי ההסבר שהודאת בע"ד היא מדין נאמנות, צריך שההודאה תיעשה בפני בי"ד, ולמד כן מהפסוק.¹⁶ וצריך להבין מדוע, ומה הצורך בכך.

אפשר לבאר שזה מדד לרצינות האמירה שלו, שרק הודאה כזו נחשבת רצינית. אמנם לפי זה אין כאן חסרון אמיתי, והשאלה בעצם היא האם יכול לטעון שדבריו לא נאמרו בצורה רצינית ומחייבת (כטענות השטאה והשבעה). ולא משמע כן מתרוה"כ.

עוד אפשר לומר שהצורך בבי"ד נובע מכך שצריך מעשה עדות, שרק דבר שנאמר בפני בי"ד מתקבל כחלק מהדיון, לפי זה יש פה בעיה עצמית ולא רק חסרון ברצינות. באופן מפליג יותר אפשר שגם לפי הקצות יש כאן מעשה עם חלות. לדבריו, שעליהם יש לו נאמנות, יש ערך ומשקל כמציאות ממונית גמורה.¹⁷ אם נאמר כך אפשר לבאר מנלן שהודאתו חזקה יותר משני עדים, שהרי יש לזה כבר מעמד עצמי. וצ"ע בהגדרה זו. בתרוה"כ חידש בעקבות קושיא זו, שהודאת בע"ד מחוץ לבי"ד מועילה מדין שויה אנפשיה, וכיון שיש אצלו ממון גזול, כופים אותו להוציא, בניגוד להודאה בפני בי"ד שעובדת מדין נאמנות (ומביא את דברי הקצות ונראה שמשכים איתם). ואיני יודע לדון בסברא זו,¹⁸ ועי' במלואי חושן (על קצות החושן, הערה 72) מקורות בנושא זה.

בפני יהושע (כתובות קב, הובאו דבריו בתרוה"כ¹⁹) כתב שבהודאת בע"ד מחוץ לבי"ד פועלת מדין חיוב, כמו מתחייב בשטר (עיין כתובות שם), ואילו הודאה בפני בי"ד זה נאמנות.

14. מהדורת מכון ירושלים עמ' יט.

15. איני יודע מקור להלכה זו, אולי נלמד מפשט הפסוקים "...ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו... אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו" (שמות כב, ז-ח). ועי' בתרוה"כ שכתב שבקצות נראה שגם שלא בפני בי"ד ניתן להתחייב מצד הודאת בע"ד, וכתב שלא מסתבר לו כך.

16. אמנם בקצות עצמו לא נראה כן, כמש"כ בהערה הקודמת.

17. עי' בהערות על תרוה"כ (לחתן המחבר הגאון ר' יהודה מודרן) בסימן א (אות א, מהדורת מכון ירושלים עמ' יג), שכתב שגם למי"ד שהודאת בע"ד מדין נאמנות ישנו גם צד של התחייבות. ולא הבנתי גדר זה, עכ"פ אולי מעין זה ניתן לומר אצלנו.

18. לדוגמא מה הדין בשויה אנפשיה, האם נאמן לחזור בו.

19. לא מצאתי כעת.

ויש להעיר על שני ביאורים אלו שלכאורה קשה לומר שישנם שני סוגים של הודאת בע"ד, כי מנלן ללמוד שני דברים שונים מפסוק אחד.²⁰

אם כדבריהם, אפשר לומר כעין חלוקה זו גם בדעת המהריב"ל וחידושי הרי"ם, שהודאת בע"ד המדוברת היא רק כשמודה בפני בע"ד ושלא בפני בע"ד זה מדין אחר. כך היה לכאורה יותר מסתבר לפי שיטתם, וכמו שנתבאר לעיל. אמנם, כאמור, לכאורה ישנו קושי בחלוקה לשני מושגים שונים.

הודאה בלא עדים

עוד יש לעיין האם שייכת הודאת בע"ד בלא עדים.

במרדכי (סנהדרין סימן תשה) כתב:

ונשאל לראב"ה על עסק אלמנה אחת שצותה בשעת מיתה לתת מנכסיה לפלוני קרובה שבעה זקוקין והבן שתק ועתה אחרי מותה אמר שאמו לא נשבעה על כתובתה ומה ששתק מפני שלא רצה להכעיסה. והשיב כיון שצותה בפניו ושתק הוי כאילו הודה שיש שבעה זקוקים בידו שאין לו חלק בהם... ואצ"ל אתם עדי דמסקינן... אין אדם משטה בשעת מיתה... **אף על פי שלא היו שם עדים חייב אם הוא מודה שכך הוא ושלוש אליעזר בר רבי יואל הלוי.**

כדברי הראב"ה פסקו בד"מ (סימן פא ס"ק ה),²¹ בש"ך (שם ס"ק ח) ובסמ"ע (שם ס"ק ח). א"כ נראה שמצד הודאת בע"ד, דין זה מוסכם (ועיין שם שדנו מצד מיגו דלהד"ם).

לעיל התבאר שלדעת חידושי הרי"ם והמהריב"ל²² לכאורה נראה שהבי"ד הם חלק מהותי מההודאה. א"כ, גם אם נאמר שאין צורך שיהיה בפני בע"ד, מסתבר שההודאה תהיה בצורה הראויה להמסר לבי"ד, ולפי"ז לכאורה קשה להבין כיצד שייכת הודאה בלא עדים.²³

מדברים אלו נראה לכאורה להוכיח שלפי המהריב"ל הודאה היא סוג של קנין, ולכן גם אם אין בע"ד המעשה עומד בפני עצמו, ולא כמו שרצינו לבאר בדבריו לעיל. אמנם אם נאמר כך חוזרת הקושיא מדוע יכול הנוגע לחייב את חברו הנידון בבי"ד, וכנ"ל. ולפי חידושי הרי"ם צ"ע.

ואולי גם לשיטתם נזדקק לדברי תרומת הכרי הנ"ל שישנם שני סוגים של הודאת בע"ד, זו שנעשית ביחס לבי"ד וזו שנעשית שלא ביחס לבי"ד הנ"ל. ועוד צ"ע בזה.

20. אולי אפשר לבאר לפי שיטתם שדין הודאה מחוץ לבי"ד נלמד מסברא, וצ"ע בזה.

21. ברמ"א (שם סעי' ב) הביא דין זה, אך לא מפורש בדבריו שמדובר ללא עדים.

22. ולפי תרומת הכרי שהובא לעיל גם לפי הקצות נראה שיש צורך בהם, וכמו שנתבאר לעיל.

23. אולי אפשר לתרץ שבעצם זה שמודה בכך שהודה אתמול זה נחשב הודאה ביחס לבי"ד, אך לדידי לא מסתבר כן.

מעשה ההודאה

הודאה ללא כוונה

יש לעיין לפי השיטות השונות, האם שייך שתיווצר הודאת בע"ד באופן שהמודה לא מתכוון להודות.

מבואר בגמרא בכמה מקומות (שבועות מא: ועוד) שכל האומר לא ליתתי כאומר לא פרעתי דמי, וא"כ נראה שלמרות שאינו רוצה להודות, כיון שמתוך דבריו עולה שהוא חייב, יש לזה תוקף של הודאת בעל דין.

עוד כתב בספר התרומות (שער ז, חלק ג, סימן ב):

ומסתברא שאם תבע ראובן לשמעון בפני בית דין ואמר לו יש לי בידך מהלואה פלונית כך וכך ומהלואה אחרת שהלוייתך אחר כך כך וכך, והנתבע משיבו אין לך בידי כלום, לפי שמהלואה פלונית פרעתיך כך וכך ומן ההלואה השנית פרעתיך כך וכך, ומתוך טענת הנתבע הכירו הבית דין שעדין חייב לו מאותן שתי הלואות עשרים דינרין. דהוה ליה כעדים מעידין אותו שיש בידו חמשים, שהרי הב"ד עדים במה שהודה שנשאר עליו. ועל השאר שכפר ישבע.

מבואר מדבריו שיש כאן הודאת בעל דין, למרות שלא התכוון לכך.²⁴

בקצות אכן הקשה על המהריב"ל מדין זה, וניתן לתרץ על פי מה שנתבאר לעיל בדברי המהריב"ל, עיי"ש. כעין זה יש להקשות על שיטת חידושי הרי"ם, לכאורה בשביל למסור דין צריך שירצה בכך. ואולי יש לומר שגם לפי שיטתו זו הגדרת דין, שהבע"ד מגדיר את גבולות הדיון ואין כאן פעולה חיצונית לדיון, ממילא אין צורך בכוונה מיוחדת.

הודאה בשתיקה / פסיביות

עוד יש לעיין האם שייכת הודאת בע"ד בשתיקה.

מהמרדכי (סנהדרין סימן תשה) הנ"ל מבואר שישנה גם הודאת בע"ד בשתיקה. עצם זה שהיה צריך למחות על מה שנאמר ולא עשה כן, מהווה הודאת בע"ד. וכ"פ ברמ"א (סימן פא סעי' ב).²⁵

24. בסימן עה סעיף ה דנו האחרונים לענין דין מודה במקצת, האם חייב שבועה מכיון שמוגדר כמודה במקצת, או מצד שיש חיוב ברור למרות שאינו מוגדר כמודה במקצת. עיין ש"ך שם ס"ק יט, קצות ס"ק ב. ועיי' הרחבת דברים בדברי המהדיר (הרב אריה גולדשמידט) על התרומות (מהדורת מכון ירושלים עמוד רג). עכ"פ נראה שאין מי שחולק על כך שהחיוב בחלק שבטוח חייב בא מכוח הודאת בע"ד מצד עצמה, דאלי"ה אין לנו כל ראיה שאכן ישנו חוב כלשהו.

25. עיין בטי"ז שם שהקשה מדברי השו"ע (שם סעי' ז): הא דמהני אתם עדי, דוקא כשתבעו מנה ואמר ליה: הן, ואחר כך אמר: אתם עדי, ושתק ליה. אבל אם אמר לו: מנה לי בידך, והלה שתק, ואמר התובע לעדים: אתם עדי, ושתק הנתבע, אין שתיקתו כלום, **דלא הוי שתיקה כהודאה אלא כשהודה לו תחלה ואמר ליה: הן, וכשאמר התובע: אתם עדי, שתק; אבל כשתק מתחלה ועד סוף, יכול לומר: לא**

- אם נאמר שיש כאן נאמנות, לכאורה אין צורך עצמי בדיבור ולא בהבעת רצון.
- לפי המהריב"ל לכאורה מסתבר שיש צורך בדיבור או לפחות בהבעת רצון, ובמיוחד אם נבין שיש כאן הקנאה גמורה, בעוד שבמקרה שם ישנה ראייה נסיבתית על דעתו במקרה. וצ"ע. ואולי צריך לומר שיש בשתיקתו משום הודאה, לא רק שלא טוען שזה שקר אלא מסכים לדבריה ומצטרף אליהם, כעין דין שתיקה כהודאה. וצ"ע.
- לפי חידושי הרי"ם לכאורה אין חסרון בהודאה בשתיקה, כל עוד זה נעשה כחלק מהדין.²⁶

סיכום

בביאור המושג הודאת בעל דין הובאו שלוש שיטות:

- מהר"י בן לב: מדין מתנה, ונתבאר בדבריו שיש פה הקנאה העומדת בפני עצמה או התחייבות שחלה על ידי מסירת דבריו לבית דין.
 - קצות: מדין נאמנות.
 - חידושי הרי"ם: מצד שמגדיר לבי"ד כיצד לדון על ממונו.
- לפי האפשרויות הנ"ל נסיתי לבחון את דיני מעשה ההודאה במקרים הבאים:
- הודאה מחוץ לבית דין.
 - הודאה בלא עדים.
 - הודאה ללא כוונה.
 - הודאה בשתיקה.

חששתי להשיבך. בתומים (ס"ק ט) הסכים לדבריו, ועיין נתיבות (שם ס"ק ד) מה שתירץ בזה, ועיין קצות (שם ס"ק ו). עכ"פ נראה שאין כאן מחלוקת עקרונית בעצם מעשה ההודאה, אלא בטענות חיזוניות, שמסביר את שתיקתו ומברר שמעולם לא התכוון להודות בשתיקתו, וכלשון השו"ע שטוען "לא חששתי להשיבך". א"כ לנידו"ד העקרון מוסכם.

26. ולגבי זה שההודאה כאן אינה חלק מהדין עיי לעיל.